

e;jsessionid=B3F16BC229698494BD78F86EE8103122?art_id=52922&cat_id=47621

7. У справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу восьмого пункту 5 частини першої статті 11 Закону України «Про міліцію»: Рішення Конституційного Суду України від 29.06.2010 р. № 17-рп/2010 [Текст] // Офіційний вісник України. – 2010. – № 52. – Ст. 1746.

8. У справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ст. 92, п. 6 розд. X «Перехідні положення» Земельного кодексу України (справа про постійне користування земельними ділянками): Рішення Конституційного Суду України від 22.09.2005 р. № 5-рп/2005 [Текст] // Офіційний вісник України. – 2005. – № 39. – Ст. 2490.

9. Справа Рябих проти Росії: Постанова Європейського суду з прав людини від 24.04.2003 р. [Текст] / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.echr.ru/documents/doc/new/003.htm>

10. Податковий кодекс України 02.12.2010 р. № 2755-VI [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13-17. – Ст. 112.

11. Трудове право України [Текст]: навч. посіб. – К.: МАУП, 2003. – Ч. 1. – 128 с.

12. Гражданский кодекс Российской Федерации от 30.11.1994 р. № 51 – Часть 1. [Текст] / [Електронний

ресурс]. – Режим доступу: http://www.consultant.ru/popular/gkrf1/5_43.html#p2770

13. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. №435-IV [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 40-44. – Ст. 356.

14. Учебник гражданского права. Часть 1 [Текст] / Под общ. ред. Т.И. Илларионовой, Б.М. Гонгало, В.А. Плетнева. – М., 1998 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.pravo.vuzlib.net/book_z840_page_87.html

15. Принцип непрерывности (Le principe de continuité). [Текст] / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.france-jus.ru/index.php?page=fiches&action=fiche&type=droit&droit=357>

16. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.

17. Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного порталу адміністративних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.01.2013 р. № 13 [Текст] // Урядовий кур'єр. – 2012. – № 10. – С. 3.

18. Аналітичний звіт щодо корупційних ризиків у сферах надання адміністративних послуг та контрольно-наглядової діяльності публічної адміністрації в Україні [Текст] / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/0/21894>

19. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 34. – Ст. 481.

УДК 342.742

ОСОБЛИВОСТІ МЕХАНІЗМУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОВЕДІНКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Полякова О. С.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри військового права
військово-юридичного факультету
Національного університету
«Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»,
м. Харків,
капітан юстиції

Анотація: Розглянуто механізм правового регулювання специфічних правовідносин у військовій сфері. Встановлено, що до нього треба віднести своєрідну систему джерел військового права (статуту), такий юридичний феномен, як наказ, існування специфічного підвиду дисциплінарної відповідальності. Найбільш суттєвою особливістю застосування механізму правового регулювання у Збройних Силах України є специфіка актів правореалізації, які регулюють правову поведінку військовослужбовців.

Ключові слова: правове регулювання, військова сфера, акти право реалізації, поведінка військовослужбовців.

Аннотация: Рассмотрен механизм правового регулирования специфических правоотношений в военной сфере. Установлено, что к нему следует отнести своеобразную систему источников военного права (уставы), такой юридический феномен, как приказ, существование специфического подвида дисциплинарной ответственности. Наиболее существенной особенностью применения механизма правового регулирования в Вооруженных Силах Украины является специфика актов правореализации, регулирующих правовое поведение военнослужащих.

Ключевые слова: правовое регулирование, военная сфера, акты право реализации, поведение военнослужащих.

Annotation: The mechanism of regulation of specific relations in the military sphere. Determined that it should be attributed to the peculiar system of sources of military law (statutes), a legal phenomenon, as an order, the existence of a specific subspecies discipline. The most significant feature of the application of the mechanism of regulation of the Armed Forces of Ukraine is pravorealizatsii specific regulations that govern the behavior of legal personnel.

Key words: regulation, military, acts of law, the conduct of military personnel.

Сучасні процеси реформування Збройних Сил України обов'язково передбачають скорочення їх

особового складу. Ці реалії об'єктивно впливають на рівень військової дисципліни та передбачають із боку держави пошук нових форм правового регулювання поведінки військовослужбовців, що робить

© Полякова О.С., 2013

актуальним і необхідним удосконалення існуючого державного механізму правового регулювання специфічних правовідносин у військовій сфері.

Механізм правового регулювання становить собою доволі складне й неоднозначне явище. Він є однією з інтегруючих категорій, що забезпечує зв'язок між правом і суспільством. Дослідженню механізму правового регулювання приділено чимало уваги вченими, що займаються проблемами теорії держави та права, однак тут і сьогодні існує широке коло неоднозначних і спірних питань.

Що стосується правової природи цього механізму, то переважна більшість правників розглядає його як систему різноманітних юридичних засобів, за допомогою яких держава регламентує суспільні відносини, тобто чинить правовий вплив на суспільство.

Значно складніше з побудовою (структурою) механізму правового регулювання. В існуючих підходах до його трактування спостерігаються не лише лінгвістичні, а й змістовні відмінності. Наприклад, П. М. Рабінович пише, що елементами цього механізму є: норми права, нормативно-правові акти, юридичні факти, правовідносини, акти-тлумачення (з'ясування) змісту правових норм, акти реалізації суб'єктивних юридичних прав та обов'язків [1, с. 156.]. Г.К. Волинка суттєво розширює цей перелік, додаючи до нього ще й правосвідомість, режим законності і режим правопорядку [2, с. 229-230]. О. Ф. Скакун, навпаки, зменшує число елементів механізму правового регулювання, залишивши лише чотири з них:

- принципи права, норми права, нетипові правові розпорядження (спеціалізовані норми) права, об'єктивовані в нормативно-правових актах;
- правовідносини, суб'єктивні юридичні права й обов'язки в їх індивідуалізації (конкретизації);
- акти безпосередньої реалізації прав та обов'язків;
- акти застосування норм права [3, с. 499].

Є спроби поділяти елементи механізму правового регулювання на основні й допоміжні. До перших відносять норми права, юридичні факти, правовідносини, акти реалізації прав та обов'язків, до других – законність, правову свідомість і правову культуру [4, с. 254-256.].

Трапляються також оригінальні підходи як до сутності, так і до побудови цього механізму. Наприклад, Л.Б. Тіунова відзначає, що механізм правового регулювання – це правова система, що розглядається з точки зору функціонування, тобто в динамічному, функціональному аспекті [5, с. 29]. Пропонована автором структура має зовсім інший вигляд. С.П. Нарикова взагалі доходить висновку, що сучасний стан розвитку механізму правового регулювання відображає нестабільне оточуюче середовище, а саме: суспільство у процесі трансформації, зміни у внутрішньосистемних зв'язках права, виникнення протиріч між нормами права та рівнем правосвідомості суб'єктів права [6, с. 9, 48, 72]. Усе це разом дає дослідниці змогу зробити висновок про нестабільність, мінливість внутрішньої будови механізму правового регулювання.

Найбільш вдалою, на нашу думку, є позиція, запропонована колективом правників на чолі з

Ю.С. Шемшученком, які зазначають, що головними складниками такого механізму є:

- 1) норми права, зафіксовані в законах та інших нормативно-правових актах, якими визначається модель можливої й необхідної поведінки суб'єктів суспільних відносин (норми права – підгрунтя механізму правового регулювання);
- 2) юридичні факти, тобто конкретні життєві обставини, з якими пов'язано виникнення, зміна або припинення правових відносин;
- 3) правові відносини, тобто відносини суспільні, опосередковані нормами права;
- 4) акти реалізації прав та обов'язків суб'єктів суспільних відносин, тобто дії цих суб'єктів у межах приписів відповідних правових норм;
- 5) правові санкції щодо порушників норм права [7, с. 692].

Цінність такого підходу полягає в наступному. По-перше, закон чи інше джерело права не виділяється як окремий елемент, однак у ньому чітко вказано про його наявність у механізмі правового регулювання, бо лише через нього може бути об'єктивована, перенесена у матеріальний світ норма права. По-друге, з переліку виключено тлумачення норми права й акт застосування таких норм, оскільки вони не мають самостійного значення в процесі правового регулювання. По-третє, як окремий елемент виділено правові санкції. Цей складник є обов'язковим, що впливає із самого формулювання норми права як загальнообов'язкового правила поведінки, встановленого й охоронюваного державою.

Дуже популярні останнім часом спроби виокремити галузевий механізм правового регулювання (особливо адміністративно-правовий) ми вважаємо не виправданими. Аналіз робіт А.П. Коренєва [8, с. 42-46], Л.Л. Сакуліної [9, с. 38-42], П.П. Фатеева [10] та інших дає змогу дійти висновку, що можна вести мову про певні особливості застосування механізму правового регулювання в різних галузях та інститутах права, в певний історичний період, у певній сфері суспільного життя, до певної групи суб'єктів, однак при цьому сутність і структура самого механізму завжди лишаються незмінними. Це характеризує його не лише як систему прийомів і способів регулювання суспільних відносин, а й як єдиний універсальний канал правового зв'язку між державою й соціумом.

Застосування механізму правового регулювання у Збройних Силах України теж має певні особливості. Військові відносини складаються у специфічній сфері державного управління, що має надзвичайно вагоме значення для існування й розвитку держави. Також вони пов'язані з обігом і використанням широкого кола предметів, які, безумовно, є джерелами підвищеної небезпеки, хоча і не в цивільно-правовому розумінні. Це різноманітні види озброєнь, військової техніки, боєприпасів, отруйних речовин тощо. Наведене зумовило високий рівень суспільної напруженості у військових відносинах, призвело до процесуалізації багатьох із них, що відбивається на застосуванні механізму правового регулювання.

Першим елементом досліджуваного механізму виступають норми права, зафіксовані в законах та інших правових актах. Власне кажучи, він складається з двох тісно пов'язаних між собою

складників – норм і нормативних актів чи інших джерел права, де вони містяться. Причому перший елемент є домінуючим. Про це свідчить хоча б та обставина, що при розкритті структури механізму правового регулювання деякі вчені взагалі не акцентують увагу на нормативному акті як її складовому [11, с. 14-15].

Норми військового права не мають жодних відмінностей порівняно з іншими адміністративними нормами. Можна вказати хіба що на деякі статистичні особливості цього підінституту. Так, порівняно з іншими адміністративно-правовими інститутами ми бачимо тут досить багато норм-принципів і статутних норм. Також існує значна кількість норм процесуальних, причому багато з них не об'єднані в самостійні провадження, а перебувають у процесі консолідації, описаному у статті А.Б. Новікова [12, с. 173-177].

Більшість цих норм регламентує поведінку військовослужбовців, визначає, яким чином вони мають діяти в тих чи інших ситуаціях. Абсолютно не характерною для інших інститутів адміністративного права є ситуація, коли норми процесуальні не пов'язані з матеріальними.

У військовому праві низка процесуальних норм є самодостатніми, вказують на порядок здійснення поведінкового прийому (приміром, військового вітання чи внесення/винесення військового прапору), не спрямованого на реалізацію конкретної норми матеріального права.

Специфіка першого елемента механізму правового регулювання пов'язана переважно з особливостями системи джерел військового права. Ми їх розглянемо далі, а зараз обмежимося зазначенням, що визначальними серед цих особливостей є: (а) широке використання специфічного акта – військового статуту; (б) застосування нетипових форм нормативних актів (доктрини, директиви тощо); (в) значна кількість нормативно-правових актів з обмеженим доступом.

Другим елементом досліджуваного механізму виступають юридичні факти, тобто конкретні життєві обставини, з якими пов'язано виникнення, зміна чи припинення правових відносин. У військовій сфері (особливо при проходженні військової служби) серед таких фактів визначальне місце належить наказам як індивідуальним актам військового управління (командування). Законодавець не лише визначає сутність наказу як юридичного факта, а й досить ретельно встановлює, яким чином наказ впливає на формування військових правовідносин. До того ж і сам наказ і порядок його застосування суттєво відрізняються від наказів, що виносяться в цивільних органах державного управління.

Є сенс згадати про дії, що служать підставою для застосування військового примусу. На відміну від примусу адміністративного й судового, він не пов'язаний з правопорушеннями й має зовсім іншу правову природу. На даний час ця група юридичних фактів у законодавстві описана досить поверхово.

Третім елементом механізму правового регулювання є правові відносини. В нашому випадку – військові правовідносини. Під час роботи над підрозділом 1.3. ми встановили, що їм притаманні чотири специфічні риси: військові правовідносини виникають лише між суб'єктами військової

організації держави, вони завжди вертикальні та пов'язані зі здійсненням державного управління. Крім того військові правовідносини можуть існувати лише у сфері забезпечення військової безпеки. Однак перераховані особливості не впливають на функціонування механізму правового регулювання.

Четвертий елемент цього механізму – це акти реалізації прав та обов'язків суб'єктів суспільних відносин. В.Н. Протасов підкреслював: «Правову систему можна поділити на два блоки – правотворчий і правореалізаційний, причому, зауважимо, процеси правореалізації відбуваються і в правотворчому блоці, оскільки правотворчість теж регулюється правом» [13, с. 86]. Реалізація права – це забезпечене державою втілення положень правових норм у правомірній поведінці суб'єктів суспільних відносин. Без такого втілення ухвалення нормативних актів, установавання правових норм і впорядкування конкретних правовідносин втрачають будь-який сенс. Їх результат віддзеркалюється саме в правореалізації.

Правореалізація може здійснюватись у різних формах і різноманітними способами. Приміром, залежно від змісту реалізованих норм можна вирізнити такі форми правореалізації: а) додержання (здійснення пасивних обов'язків), б) виконання (реалізація обов'язків, пов'язаних з активною поведінкою), в) використання (реалізація суб'єктивного права) [14, с. 16].

На підставі викладених матеріалів, можемо стверджувати, що переважна більшість актів правореалізації у сфері регламентації військового права здійснюється військовослужбовцями. Ці акти у своїй єдності складають їх правомірну поведінку, яка має досить багато специфічних особливостей, пов'язаних із суб'єктами останньої, з її загальною спрямованістю, інтенсивністю тощо. Також характерною рисою актів правореалізації є їх формалізованість.

Останнім елементом механізму правового регулювання є правові санкції щодо порушників норм права. За словами С. Д. Гусарева, права не мають сенсу, якщо їх не можна захистити або забезпечити їх дотримання [15, с. 122]. Порушники норм військового права підлягають кримінальній, адміністративній, матеріальній або дисциплінарній відповідальності, однак дійсно специфічною можна визнати лише останню, установлену Дисциплінарним статутом Збройних Сил України [16, с. 127]. Також певні специфічні особливості історично склались й у царині взаємодії і співвідношення дисциплінарної й адміністративної відповідальності військовослужбовців. Цьому питанню присвячена ст. 15 Кодексу України про адміністративні правопорушення [17, ст. 1123].

Із викладеного можна встановити, що до особливостей застосування механізму правового регулювання у військовій сфері треба віднести своєрідну систему джерел військового права, передовсім військові статuti, значне поширення такого юридичного феномену, як наказ, та існування специфічного підвиду дисциплінарної відповідальності, що має на меті забезпечити дотримання норм військового права. Усі згадані особливості пов'язані з військовослужбовцями як суб'єктами військових правовідносин. Так, статuti містять правові норми, що впорядковують відносини,

пов'язані переважно з проходженням військової служби. До дисциплінарної відповідальності згідно статутів можуть бути притягнуті лише військовослужбовці. Ні військові частини, ні органи військового командування під дію дисциплінарних санкцій не підпадають. Переважна більшість військових наказів віддаються одним військовослужбовцем (начальником) іншому (підлеглому).

Найбільш суттєвою особливістю застосування механізму правового регулювання у Збройних Силах України є специфіка актів правореалізації, які разом складають правову поведінку військовослужбовців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. / П. М. Рабінович. – 5-те вид., зі змін. – К.: Атіка, 2001. – 176 с.
2. Волинка К. Г. Теорія держави і права : навч. посіб. / К. Г. Волинка. – К.: Вид-во МАУП, 2003. – 240 с.
3. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підруч. / О. Ф. Скакун ; пер. з рос. – Х.: Консум, 2001. – 656 с.
4. Кельман М. С. Загальна теорія держави і права: підруч. / М. С. Кельман, О. Г. Мурашин. – К.: Кондор, 2006. – 477 с.
5. Тиунова Л. Б. О понятии правовой системы / Л. Б. Тиунова // Правоведение. – 1985. – № 1. – С. 27-35.
6. Нарыкова С.П. Системный подход к исследованию механизма правового регулирования : дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Светлана Петровна Нарыкова. – М., 2006. – 180 с.
7. Великий енциклопедичний юридичний словник; за ред. Ю. С. Шемшученка. – К.: Юрид. думка, 2007. – 990 с.
8. Коренев, А. П. Административное право РоссииЯ: учебник. В 3 ч. Ч. I. / А. П. Коренев. – М.: МЮИ МВД России. Изд-во «Щит-М», 1999. – 280 с.
9. Саккулина Л. Л. Механизм административно-правового регулирования реализации права граждан на информацию : дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.14 / Любовь Львовна Саккулина. – М., 2006. – 210 с.
10. Фатеев П. П. Понятие и структура механизма административно-правового регулирования / П. П. Фатеев // Научный вестник Уральского академии гос. службы. – 2010. – № 3 (12) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vestnik.uapa.ru/ru-ru/issue/2010/03/04>
11. Абрамова А. А. Эффективность механизма правового регулирования : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Алина Александровна Абрамова. – Красноярск, 2006. – 21 с.
12. Новиков А. Б. Актуальные вопросы административного процесса в таможенном деле Российской Федерации/ А. Б. Новиков // Известия вузов. Правоведение. – 2005. – № 1. – С. 169–178.
13. Протасов В. Н. Теория права и государства. Проблемы теории права и государства: Вопр. и ответы / В. Н. Протасов. – М.: Юристь, 1999. – 240 с.
14. Яковлев В. Ф. Реализация права и отраслевые методы правового регулирования / В. Ф. Яковлев // Пробл. применения сов. права. – Свердловск: Свердл. юрид. инст., 1973. – Вып. 22. – С. 16-23.
15. Гусарев С. Д. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти / С. Д. Гусарев. – К : Знання, 2005. – 375 с.
16. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України : Закон України від 24.03.1999 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 22-23. – Ст. 127.
17. Кодекс України про адміністративні правопорушення: від 07.12.1984 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1984. – № 51. – Ст. 1123.